

BOŽIČ PO KOSTELSKO

Šege, navade, magična dejanja in druge značilnosti te odmaknjene pokrajine

Kostel je obmejna pokrajina na jugovzhodu Slovenije, od Kočevja oddaljena slabe pol ure vožnje. Na približno 57 kvadratnih kilometrih leži 54 vasi in pomemben kostelski grad (danes v ruševinah), ki je poleg celjskega starega gradu največji in najstarejši grajski kompleks pri nas, nekoč pa je bil odlično zatočišče pred Turki. Čeprav so bile razmere za življenje v teh odmaknjenih krajih vedno težke, so Kostelci najhujše čase preživljali prav med stoletnimi turškimi vpadi, zaradi katerih jih je večina tudi zbežala. Na izpraznjene kmetije so se leta 1531 naselili Uskoki (tako rekoč so »uskočili«), domačini so jih imenovali tudi Vlasi. To so bili ljudje iz Dalmacije, Bosne in Hercegovine ter Srbije. Tako so se v Kostelu razvili poseben jezik, svojevrstna kultura in drugim delom Slovenije manj znane šege in navade. Zato me je še posebej zanimalo, kaj mi bo o praznovanju božiča v teh krajih povedala sogovornica Neža Klarič iz Novih sel.

Božiča si brez adventnega venca skoraj ne znamo več predstavljati.

Različni viri navajajo, da so na božični večer v teh krajih na ognjišču žgali debelo poleno, imenovano badnjak. Sogovornica se tega običaja ne spominja, ve pa povedati, da so sam predbožični dan imenovali badnjak in se do večerje postili.

Priprave na ta »največji in najlepši praznik«, kot ga je označila, so se začele že z adventom. Ob jutrih so obiskovali maše zornice, in ker je bila ob šesti uri še trda tema, so v cerkev hodili s petrolejkami, laternami in baklami – slednje so naredili iz leskove veje in smole. Pogled na kače luči, ki so se vile proti dolini, je bil pravo doživetje.

Dom je bilo treba ustrezno pripraviti in okrasiti, predvsem pa je morala biti na božični večer hiša čista. Kakšnih štirinajst dni pred božičem je prišel k hiši mož ter pozlatil križ in druge podobe. V kot so postavili doma izdelane jaslice: izvezli so trikotni prt, figure pa izrezali iz papirja in jih prilepili na lesene paličice, ki so jih nato natikali v mah. Jaslice v obliki, kakršno poznamo danes, so prvič postavili jezuiti leta 1560 na Portugalskem, le-

ta 1644 so stale v ljubljanski jezuitski cerkvi, na našem podeželju pa so se začele pojavljati šele v 19. stoletju (Kuret 1970, 38, 90, 165). Gospodinja je pravočasno pripravila različne dobrote: potico, mlečni kruh, taščice (flancate) in drugo. Ker so bili orehi navadno predragi, so pekli rožičeve ali jabolčne potice. Po vsej Sloveniji so v tem času pekli poseben božični kruh poprtnik. Za Kostel je še posebno značilen »zmesen kruh« iz pira, ječmena, pšenice in koruze, imenovan tudi župnik. Pozimi so kuhali posušene sadne krljle ali »rižne« in pili tako pripravljeno pijačo. Vino je bilo zelo redko, saj v Kostelu ni bilo trte, nadomeščalo ga je sadno vino oziroma »mošt«, kraji pa so zelo znani tudi po odličnem žganju ali »rakiji«.

Na sveti večer so dali na mizo poprtnik, dva koruzna storža, sol in votel ključ. Ključ je pozneje med letom rabil tudi kot zdravilno sredstvo. Če je kdo imel »ječmenček« na očeh, je nekajkrat zavrtel ključ pred očesom in včasih se vnetje res ni več širilo ali naj bi celo izginilo.

Ta dan so z blagoslovljeno vodo pokropili vso hišo, tudi hlev in okolico. Vodo so nato dali skupaj s poprtnikom pod božično drevcesce, ki je bilo zelo skromno okrašeno. »Vesela sem bila že, če sem lahko pojedla jabolko, ki je viselo z njega!« Del blagoslovljenega poprtnika so ta dan dobile tudi živali na kmetiji. Za družino je bil zvečer na mizi največkrat golaž, kar je pomenilo zelo dobro hrano. Razumljivo, saj je bilo suho meso le redko na jedilniku ob »komaradi« (kolerabi), ječmenovi kaši in podobnem. Po večerji so otroci navadno šli še po drugih hišah, da so videli, »kako imajo drugi«. Sledila je polnočnica, ki je bila za vso družino enkratni dogodek. Po njej so se vrnili domov in spet kaj dobrega pojedli, tudi zapeli. Božiča kot moža v rdečem, ki bi delil darila, seveda niso poznali, obdarovali so se le za Miklavža.

»Danes je božič, zato morate biti doma, je vedno govorila naša mama.« Še danes se

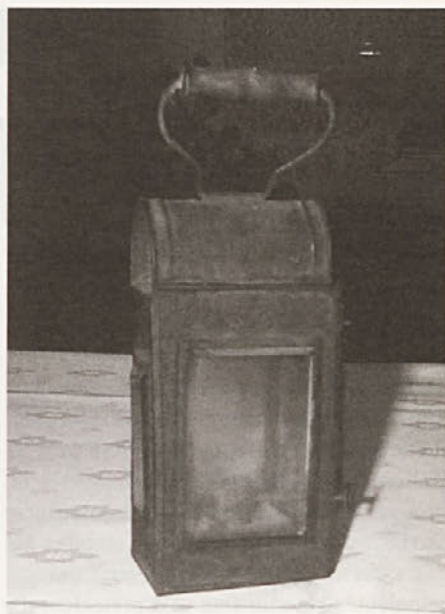

pri sogovorničini družini odpravijo na obiske šele na štefanovo, 26. decembra. Družine so praznične dni pogosto preživele brez očeta ali drugih mož, ki so bili pri hiši. Kostelci so namreč že leta 1492 dobili pravico do krošnjarjenja, zato so bili od septembra do pomladi zdoma (Svetik 2000, 12). Hodili so tudi do Češke, nimajo pa dosti skupnega s krošnjarji iz Ribnice, saj so povečini prodajali sladkarije. Večino časa so se zadrževali po gostilnah in ponujali nekakšen srečelov. Za plačilo so gostje igrali par – nepar, pri čemer so morali povedati, ali bodo iz koša potegnili sodo ali liho število. Če je bila napoved pravilna, je zmagovalec dobil majhno nagrado. Da so pri tem poznali številne trike in goljufije, ni treba poudarjati, pa tudi, da se jih je veliko vrnilo domov praznih žepov ali so si morali denar za vrnitev celo izposoditi.

Od božiča do novega leta so poznali tudi številna magična dejanja. Eno takih je metanje čevlja ali »švarklja« čez glavo. Čevelj si moral z noge zalučati skozi vso sobo. »Pomembno je bilo, kako je pristal: če se je obrnil ven, potem boš moral to leto od hiše (verjetno zaradi poroke), če se je obrnil noter, je to pomenilo, da boš ostal.« Drug način napovedovanja prihodnosti so upo-

rabljali na starega leta dan. Na ognjišču so topili svinec, ga nato vliвали v vodo in razlagali nastale oblike. Na božični večer so hodili tudi na mejnike in križišča poslušat duhove, saj naj bi mrtvi oživali. Na mejnikih, za katere so se prepirali, nisi slišal nič. Zdaj je večina teh šeg izgubila svoj prvotni pomen ali izginila. Adventni venci, ki jih danes vidimo po domovih, tudi pri družini sogovornice, so novodobna pridobitev. Kostelske ženske pa redno pripravljajo razstave, tudi o božiču, da le ne bi šlo vse v pozabo. Na tepežnico (nedolžni otročiči) so otroci s šibami nagovarjali gospodinje: »Dajte denara kaj, bog vam daj sveti raj.« »Novoletkarji« pa so na novega leta dan hodili »novo leto brat« z naslednjimi besedami:

*»Bog daj srečno novo leto,
zdravo, veselo, marno, bogato, rodovitno,
večjih delih manjih grehah,
da bi se koli vaše hiše igrali
konjički, oslički, prasički.
Na konjaki je fantak,
na fantaku je kapica,
na kapici je rožica,
na rožici je tičica,
ka lipu poje
i srečno novo leto zove!«*

Svetilka, s kakršno so včasih hodili k zornicam.

Informatorika:

KLARIČ Neža, Nova sela

Literatura:

CANKAR, Franc 1975: Kostel ob Kolpi. Kočevje.

KURET, Niko 1970: Praznično leto Slovencev: starosvetne šege in navade od pomladi do zime, Zima. Celje.

REISP, Branko 1990: Grad Kostel. Maribor.

SVETIK, Peter 2000: Kostelske drobtine: izbrane kostelske jedi, navade, običaji. Kostel.

-- 2001: Kostelski biseri: kulturna dediščina in naravne vrednote pokrajine Kostel. Kostel.

Družina Klaričevih